

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті доведено актуальність наукового дослідження змісту соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців; проаналізовано основні наукові підходи до трактування процесів, що відбуваються в сім'ях військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України; розкрито можливі шляхи попередження виникнення або розв'язання проблем сімей військовослужбовців соціальним педагогом.

Актуальність проблеми. Розвиток будь-якої держави, її благополуччя великою мірою залежать від всебічного захисту інтересів її народу. У свою чергу, добробут і безпека держави неможливі без сучасного та, відповідно, добре організованого і забезпеченого війська. Україна, враховуючи необхідність підтримання власної військової безпеки та оборони, усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародної стабільності як суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава має власні Збройні Сили із необхідним рівнем їх бойової готовності та боєздатності.

На наш погляд, одне із провідних місць у забезпеченні належного функціонування Збройних Сил України займає сім'я військовослужбовця. До сімей військовослужбовців відносяться: сім'ї офіцерів (молодших і старших, керівного складу); сім'ї прапорщиків (які знаходяться на командних, технічних посадах і посадах тилового забезпечення); сім'ї курсантів; сім'ї рядового і сержантського складу; сім'ї військовослужбовців-жінок; сім'ї цивільного персоналу (працівників силових відомств, які несуть службу). Також виділяють новоприбулі сім'ї; сім'ї, які вибувають до місця служби військовослужбовця; сім'ї військовослужбовців, звільнених у запас; сім'ї військових пенсіонерів; сім'ї військовослужбовців-ветеранів війни, сім'ї учасників бойових дій [1].

Актуальність проблеми впливу сім'ї військовослужбовця на боєздатність Збройних Сил визначає мету нашої роботи – поглиблене вивчення процесів, що відбуваються у сім'ях військовослужбовців у зв'язку із: зростаючою динамікою змін у суспільних відносинах, посиленням впливу інституту сім'ї, сімейних цінностей на виконання професійних обов'язків; потребою гармонізації взаємовідносин і спілкування в сім'ях військовослужбовців; необхідністю розробки теоретичних обґрунтувань принципів, методів та умов реалізації соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців; потребою розширення та поглиблення підготовки професіоналів у сфері соціально-педагогічної роботи з сім'єю.

Дослідження вітчизняних науковців М. Барія, О. Дзьобаня, І. Зверєвої, А. Капської, С. Корольова, Г. Лактіонової, Я. Подоляка, О. Тарської, В. Тюріної, М. Феденко доводять, що процеси, пов'язані із реформуванням і реорганізацією Збройних Сил України внесли істотні корективи у життєдіяльність сімей військовослужбовців. По-перше, скорочення Збройних Сил супроводжується значним підвищенням рівня уразливості сімей військовослужбовців від ситуативних чинників. По-друге, перехід на службу за контрактом, який здійснюється в умовах падіння життєвого рівня і посилення дискомфорту сімей військовослужбовців у суспільстві, безпосередньо торкнувся стереотипів щодо характеру військової служби. По-третє, зростання удвічі за останні п'ять років кількості проблемних, конфліктних і кризових сімей військовослужбовців під дією таких чинників як житлова невлаштованість, дефіцит спілкування з батьками та родинами, тривале проживання подружжя нарізно, відсутність реальної системи страхування майна та інших, формують неадекватний вимогам сучасних реформ рівень психологічного, морального і соціального здоров'я сім'ї військовослужбовця (як правило занижений), що не лише не компенсується у військовому середовищі, але і загострюється ним [2: 48].

У зв'язку із цим, погоджуємось із думкою ряду вчених [2; 3], що сучасне становище сімей військовослужбовців Збройних Сил вимагає негайної розробки і реалізації радикальних заходів для: зміни соціального статусу військовослужбовців і членів їх сімей, закріпленого у законодавчому порядку; пріоритетного розвитку соціально-педагогічної діяльності у військовому соціумі; пошуку і використання потенціалу не лише державної і відомчої соціальної політики стосовно цієї специфічної групи сімей, але і нетрадиційних форм надання допомоги цим сім'ям.

Ми підтримуємо твердження І. Липського [4] про те, що такі заходи повинні здійснюватися на кількох рівнях: теоретико-методологічному, концептуально-політичному, суспільно-цивільному, нормативно-юридичному, військово-практичному. Враховуючи виокремлений В. Бочаровою [5: 32] соціально-педагогічний аспект реалізації зазначених заходів на виділених І. Липським рівнях, приходимо до висновку, що попередження виникнення або розв'язання проблем сімей військовослужбовців Збройних Сил України повинні включати наступні заходи: глибоке вивчення

соціальної ситуації в Україні, перспектив її розвитку в усіх сферах суспільної життєдіяльності, в тому числі – у Збройних Силах; формування такої соціальної політики держави і Збройних Сил України, яка може бути визначена як специфічна діяльність державних органів зокрема і всього суспільства в цілому щодо задоволення життєвих інтересів військовослужбовців і членів їх сімей та забезпечення стабільного і прогресивного розвитку цієї частини населення відповідно до демократичних і гуманістичних цінностей суспільства; участь у формуванні і реалізації соціальної політики стосовно Збройних Сил України недержавних, громадських об'єднань (партій, соціальних рухів, груп та ін.) і комерційних структур; забезпечення соціально-правового захисту сімей військовослужбовців Збройних Сил; формування системи соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців.

Актуальність організації і здійснення соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців як різновиду соціально-педагогічної діяльності, зумовлює необхідність детального і комплексного дослідження її наукових, теоретичних і практичних аспектів, а також виявлення перспектив подальшого розвитку.

Вважаємо за доцільне зазначити, що теорія соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців має прями й опосередковані зв'язки з різними галузями наукового знання. Існуючи на межі наук про людину і суспільство, з одного боку, і військових наук – з іншого, теорія соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців тісно пов'язана з соціальною філософією і соціологією, політологією і соціальною психологією, соціальною роботою і соціальним правом, соціальним управлінням і соціальною статистикою.

На наш погляд, для дослідження теорії соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців важливим є визначення її об'єктно-предметного поля, цілей і завдань. Не претендуючи на повноту обґрунтування цих положень, вважаємо за доцільне розкрити можливі підходи до формування теорії соціально-педагогічної діяльності з сім'ями військовослужбовців і зміст деяких її структурних елементів.

Опираючись на визначення об'єктно-предметного поля, цілей і завдань соціально-педагогічної діяльності, даних В. Бочаровою [5: 34], та враховуючи, що теорія соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців відображає її практику, вважаємо, що об'єктом теорії соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців є предмет цієї практики – діяльність відповідних інститутів і організацій, а також окремих осіб щодо забезпечення гармонійного взаємозв'язку сімей військовослужбовців і середовища, в якому вони функціонують. Відповідно, предметом теорії соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців виступає та частина наукового знання про цю практику, яка зв'язана із дослідженням закономірностей, тенденцій, протиріч, функцій, принципів, форм і методів діяльності відповідних інститутів щодо гармонізації взаємодії сімей військовослужбовців і соціального військового середовища. Метою теорії соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців є підвищення наукової обґрунтованості, якості й ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців як виду практичної діяльності. Таким чином, за своїм характером теорія соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців є науково-пізнавальною діяльністю.

Ми цілком погоджуємось із В. Бочаровою [5: 38], яка серед завдань теорії соціально-педагогічної діяльності виокремила три групи. Аналогічно, до завдань теорії соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців відносимо: дослідження соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців як практичної діяльності, як галузі наукового знання та обґрунтування власного освітнього комплексу для підготовки соціальних педагогів різного профілю.

На думку російської дослідниці О. Лугової [6] об'єктом практики соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців є сім'ї, на які вона спрямована. Окрім сімей військовослужбовців об'єктом практичної соціально-педагогічної роботи можуть виступати умови та обставини їх життєдіяльності. Як і О. Луговая [6], ми вважаємо, що умови життєдіяльності, які оточують сім'ї військовослужбовців, можуть бути представлені як соціальне середовище, яке включає макро- і мікросередовище. Соціальне макросередовище є суспільними, матеріальними та духовними умовами існування і діяльності, які оточують сім'ї військовослужбовців. Під соціальним мікросередовищем маємо на увазі безпосереднє соціальне оточення конкретної сім'ї – рідні, близькі, колеги по роботі, сусіди за місцем проживання, які можуть визначати поведінку членів сім'ї, а, отже, і впливати на процеси, що в ній відбуваються.

Ми погоджуємось із думкою О. Лугової [6] про те, що суб'єкт практичної соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців теж має складну структуру, яка включає соціального педагога і усю систему органів, організацій і установ, що безпосередньо і опосередковано займаються соціально-педагогічною роботою з різними категоріями військовослужбовців і членами їх сімей (сюди відносяться, перш за все, різні офіційні державні установи і організації, в обов'язки яких входить забезпечення соціального захисту та надання соціальних послуг. Це – певні законодавчі, виконавчі і контрольні органи державної влади, спеціалізовані установи і органи військового

відомства, посадові особи військових частин і підрозділів тощо, а також сукупність недержавних організацій цивільного суспільства, які здійснюють соціально-педагогічну роботу за особистою чи суспільною ініціативою. Це – громадські організації, об'єднання ветеранів бойових дій, військовослужбовців звільнених у запас, доброчинні організації і благодійні фонди).

Проте, на наш погляд поняття суб'єкта практичної соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців, дане О. Луговою [6], доцільно розширити за рахунок соціального середовища, оскільки саме соціальне середовище є сукупністю соціальних умов життєдіяльності людини, які впливають на її свідомість та поведінку, а наявність соціального середовища є необхідною та обов'язковою умовою соціалізації особистості [7: 247]. Макрорівень соціального середовища, структуру і зміст якого формує сукупність багатьох факторів, зокрема економічних, правових, культурних, впливає на кожного члена сім'ї військовослужбовця як безпосередньо (через закони, політику, цінності, норми), так і опосередковано (через вплив на сім'ю у цілому). Зазначені О. Луговою державні і недержавні органи, установи і організації, ми відносимо до макрорівня соціального середовища. Мікрорівень [7: 247] соціального середовища, представлений найближчим оточенням сім'ї військовослужбовця, теж здатний істотно (безпосередньо і опосередковано) впливати на її функціонування. При цьому ми вважаємо, що, враховуючи принцип місцезнаходження сімей військовослужбовців у структурі суспільних відносин, в якості суб'єкта соціально-педагогічного впливу, в межах соціального середовища варто виділити соціальне військове середовище, оскільки особливості життєдіяльності сімей військовослужбовців, а, отже, і зміст соціально-педагогічної роботи з ними зумовлюються специфікою військової служби та обставинами, з нею зв'язаними. Соціальне військове середовище – це навколишнє середовище життя військовослужбовця та членів його сім'ї, умови їх життєдіяльності [8: 77]. Як і будь-яке інше соціальне середовище, воно складається із макро- і мікросередовища.

Соціальне військове макросередовище включає всі навколишні суспільні, матеріальні і духовні умови існування сім'ї. Ми поділяємо думку С. Корольова [8: 81], що найбільш актуальними негативними соціально-політичними, соціально-психологічними та соціально-економічними факторами військового середовища є: посилення протиріччя між обов'язками військовослужбовця і його правами як громадянина; зменшення престижності військової служби через погіршення військового самопочуття військовослужбовців і їх сімей; зниження рівня життя військовослужбовців та членів їх сімей. Соціальне військове мікросередовище являє собою безпосереднє соціальне оточення сім'ї (сусіди за місцем проживання, військовий колектив) і здійснює вирішальний вплив на діяльність, поведінку і спілкування членів сім'ї, на її функціонування і розвиток у цілому [8: 83]. Саме тому до суб'єктів практичної соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців ми відносимо соціального педагога і соціальне середовище, вагомою частиною якого є соціальне військове середовище.

Об'єкт і суб'єкт практики соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців сприяє розширенню обсягу її мети і завдань – вона покликана забезпечити гармонійну взаємодію сім'ї не лише з військовим, але і з цивільним соціальним середовищем за рахунок реадаптації до нього, своєчасного включення військовослужбовців і членів їхніх сімей у цивільне життя. Виходячи із мети та завдань практики соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців, виділимо такі основні її цілі: створення умов для формування соціально-педагогічної стійкості сімей до сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій; підвищення потенціалу формуючої дії сімей на своїх членів (здатності до їх соціалізації); відновлення, підтримка життєвої активності сімей; стимулювання потреби членів сімей щодо застосування соціально-педагогічних знань у сімейно-сусідських відносинах, соціальному середовищі; досягнення такого кінцевого результату, при якому зникне необхідність соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців.

Висновки. Від розв'язання багатьох проблем, які виникають у сучасних сім'ях військовослужбовців, залежить не лише життєздатність цих сімей, їх добробут, подальший розвиток, але і характер реформ, які здійснюються у Збройних Силах. Ситуація, яка складається сьогодні у сім'ях військовослужбовців може позначатись на результативності їх професійної діяльності, на боєздатності армії у цілому, а отже – і на безпеці держави. Для забезпечення адекватної соціальної підтримки і здійснення соціального захисту, зміцнення та активізації адаптаційного потенціалу сімей військовослужбовців, створення сприятливих для них умов життєдіяльності, забезпечення тривалих соціальних стосунків, налагодження механізмів самоорганізації і саморозвитку, допомоги членам сімей у позитивній соціалізації а, відтак – для реалізації тих завдань, які постали перед державою Україна щодо сімей військовослужбовців та її Збройними Силами в умовах реформування, постає гостра необхідність наукового дослідження соціально-педагогічної роботи з цією категорією сімей.

Перспектива. У майбутньому варто здійснити комплексне дослідження теоретико-методичних засад функціонування системи соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців, а саме – з'ясувати основні педагогічні підходи та соціально-педагогічні умови здійснення даного виду

діяльності, проаналізувати іновативні методики та технології вирішення проблем, назрілих у даній категорії сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Галеев В. А. Социальный статус военнослужащих в период трансформации общества: Диссертация кандидата социологических наук: 10.06.00. – К., 1995. – 223 с.
2. Соціально-психологічне вивчення, прогнозування і корекція поведінки військовослужбовця / В. І. Вітер, Ю. М. Доленко, О. Р. Охрименко та ін. – К: Вид-во НДМЦ МО України, 1994. – 80 с.
3. Савин Ю. В. Социальная работа в воинской среде: сущность, перспективы, резервы // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт / Под ред. Т. Ф. Ярковой и В. Г. Бочаровой. – Т. 1. – Москва-Тула, 1993. – С. 292-300.
4. Липский И. Военно-социальная работа на уровне человека // Армия и общество. – М., 1999. – № 1. – С. 11-13.
5. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно-ориентированный подход. – М., 1999. – 184 с.
6. Луговая О. М. Педагогические условия формирования профессиональной готовности специалистов по социальной работе с военнослужащими и членами их семей (Из фондов Российской Государственной Библиотеки) [Электронный ресурс]: На материалах Ставропольского края: Дисс. канд. пед. наук : 13.00.08. – М.: РГБ, 2005. – С. 44-45.
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
8. Корольов С. С. Проблеми соціального захисту населення та його стан серед військовослужбовців на початковому етапі реформування Збройних Сил України // Вісник Київського славістичного університету. – 2006. – № 27. – С. 77-83.

Матеріал надійшов до редакції 17.09. 2009 р.

Олексюк Н. С. Социально-педагогическая работа с семьями военнослужащих в условиях реформирования Вооруженных Сил Украины как объект научного исследования.

В статье доказана актуальность научного исследования содержания социально педагогической работы с семьями военнослужащих; проанализированы основные научные подходы к трактовке процессов, которые происходят в этих семьях в условиях реформирования Вооруженных Сил Украины; раскрыты пути предупреждения возникновения или решения проблем семей военнослужащих социальным педагогом.

Oleksiuk N. S. Socially Pedagogical Work with Families of Servicemen in the Conditions of Reformation of Military Powers of Ukraine as an object of Scientific Research.

In the article the topicality of scientific research of socially pedagogical work maintenance is well-proven with the families of servicemen; the basic scientific approaches to the interpretation of processes which take a place in families of servicemen in the conditions of reformation of Military Powers of Ukraine are analysed; the possible ways of warning the origin or solving the problems of families of servicemen by a social teacher are exposed.